

PROSOPOGRAFIE

Mogelijkheden en kanttekeningen

Christien Boomsma

Prosopografie: dertig jaar geleden had nog nauwelijks iemand in Nederland van het begrip gehoord. Hoewel de methode populair was in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, waagden Nederlandse onderzoekers zich niet aan het schrijven van een zogenaamde 'collectieve biografie'. Tegenwoordig is dat anders. De laatste jaren is een flink aantal prosopografische studies gepubliceerd, terwijl andere nog in voorbereiding zijn. Prosopografie heeft echter ook nadelen. Er zou met deze methode teveel nadruk gelegd worden op de materiele kant van de geschiedenis, alleen elite-groepen leveren voldoende gegevens voor dergelijk onderzoek, maar bovenal zou de methode te tijdrovend zijn. Na een inleidend overzicht geven drie historici hun visie op de mogelijkheden en onmogelijkheden van de prosopografie.

Historiografie van de prosopografie

"Prosopography is the investigation of the common background characteristics of a group of actors in history, by means of a collective study of their lives", zegt Lawrence Stone in zijn beroemd geworden artikel over het onderwerp.¹ De onderzoeker verzamelt gegevens over zijn onderzoeksgroep op het gebied van afkomst, carrière, vermogenspositie, levensbeschouwing enzovoort. Vervolgens onderzoekt hij deze gegevens op onderlinge samenhang en kan daarmee meer specifieke onderzoeksvragen beantwoorden. Deze vragen hebben vaak betrekking op de homogeniteit of cohesie van de groep en kunnen als zodanig weer antwoord bieden op andere vragen, zoals de mate van aristocratisering of oligarchisering binnen de onderzoeksgroep.

Prosopografisch onderzoek beoogt dus het schrijven van een collectieve biografie, een term waaraan sommige onderzoekers de voorkeur geven. De gebruikte gegevens zijn doorgaans kwantificeerbaar, waardoor het onderzoek ook een zekere 'hardheid' krijgt. Dit vormt deels een reden voor de populariteit van prosopografie. De methode werd ontwikkeld in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten en bleek vooral vruchtbaar bij het onderzoek naar politieke elites. Daarover bleek veel materiaal beschikbaar, dat betrekkelijk eenvoudig

1 Lawrence Stone, 'Prosopography', *Daedalus. Journal of the American academy of arts and sciences* (1971) 46.

kon worden verzameld. Zo onderzocht Charles Beard in 1913 het tot stand komen van de Amerikaanse constitutie door een analyse van de economische belangen van de 'Founding Fathers'.² In Engeland nam Lewis Namier in 1929 het voortouw met zijn boek over de verhoudingen in het Engelse Lagerhuis rond 1760.³ Ook hun navolgers bestudeerden voornamelijk politieke elites en hielden zich bezig met het beantwoorden van vragen op politiek gebied.

De prosopografen hadden echter opvallend weinig aandacht voor de sociaal-culturele aspecten van hun onderzoek. Gegevens over materiële zaken, zoals belastingen, of huizenbezit, bleken immers betrekkelijk gemakkelijk te achterhalen. Voor huwelijksgedrag geldt hetzelfde. Het onderzoek van Namier en zijn navolgers droeg hier dan ook de sporen van. Zij verwaarloosden het belang van ideologie voor het reilen en zeilen van de onderzochte elites en benadrukten de invloed van familierelaties en economische gebeurtenissen. Critici meenden dat vooral de ideologie-arme tijdperken, zoals Namier die onderzocht, geschikt waren voor prosopografisch onderzoek. Ook vond men dat de onderzochte groepen losgekoppeld werden van de maatschappij waarin ze leefden. De invloed van grote maatschappelijke ontwikkelingen of de publieke opinie werd buiten beschouwing gelaten.

Historici als Lawrence Stone en D.J. Roorda waren zich sterk van deze bezwaren bewust. Zij pleitten voor het gebruik van de prosopografische methode, maar waarschuwden voor de genoemde valkuilen. Vooral Stone propageerde het gebruik van familie-archieven om het niet-kwantificeerbare deel van de biografieën boven water te krijgen. Door middel van alternatief bronnenmateriaal, zoals egodocumenten, zou het mogelijk zijn een beeld te krijgen van de levensstijl en denkwijze van de onderzochte personen.⁴

Pas in de jaren zeventig werd prosopografie, toegepast bij elite-onderzoek ook in Nederland populair. Roorda was de grote pleitbezorger voor deze vorm van geschiedvorsing, vooral sinds hij in 1978 de jaarrede van het Nederlands Historisch Genootschap over het onderwerp hield.⁵ Hij pleitte in deze rede voor de enorme mogelijkheden die prosopografie heeft, mits zorgvuldig met de methode om zou worden gesprongen. Hij vreesde echter dat het 'monnikenwerk', dat dergelijk onderzoek nu eenmaal is, nauwelijks haalbaar zou zijn in deze maatschappij. Zijn rede en de oprichting van de Leidse Werkgroep Elites in hetzelfde jaar, gaven de aanzet tot een grotere aandacht voor prosopografie en elite-onderzoek in Nederland.

2 Charles A. Beard, *An economic interpretation of the Constitution of the United States* (New York 1913).

3 L.B. Namier, *The structure of politics at the accession of George III* (Londen 1929).

4 Stone, 'Prosopography', 60.

5 D.J. Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 94 (1979) 212-225.

In de jaren tachtig kwam Van Nierop met zijn studie over de Hollandse adel.⁶ Van der Bijl publiceerde *Idee en interest* over politiek onrust in Middelburg.⁷ De historici Prak, Kooijmans en De Jong publiceerden in 1985 prosopografische studies naar de regenten van respectievelijk Leiden, Hoorn en Gouda en ook andere onderzoekers richtten hun aandacht op politieke elites.⁸ De aandacht voor genealogie en politiek werd hierbij steeds geringer, terwijl juist de sociaal-culturele poot verder benadrukt werd. De studies over Leiden, Hoorn en Gouda hebben stuk voor stuk een groot hoofdstuk over het thema 'levensstijl'. De stroom publikaties is nog altijd niet opgehouden. Nog dit jaar verschenen er prosopografische studies van Zijlstra naar Friese en Groningse studenten voor 1650 en van Bossaers naar de stedelijke regenten van het Noorderkwartier, terwijl een aantal andere dissertaties nog in voorbereiding is.⁹

Een deel van deze populariteit valt te verklaren uit de activiteiten van de Werkgroep Elites, waardoor een grote groep onderzoekers aandacht heeft gekregen voor elite-onderzoek. Maar ook de introductie van de computer in het historisch onderzoek, zorgde voor een toenemende populariteit van de prosopografische methode. Het opzetten van grote *data-bases* is immers noodzakelijk bij dergelijk onderzoek en de computer vergemakkelijkt dat werk enorm. Het gevaar bestaat echter dat zo'n onderzoek blijft steken op het niveau van een elementaire *data-base*, zonder dat er werkelijk nieuwe inzichten uit voortvloeien.¹⁰

De laatste jaren wordt men zich echter steeds meer bewust van deze problemen. Oude valkuilen worden vermeden: de onderzoekers zijn zich bewust van het belang van representatieve gegevens en zien het gevaar van eenzijdigheid. Onderzoekers als De Jong pleiten voor het gebruik van familie-archieven binnen het prosopografisch onderzoek.¹¹ Prosopografie wordt meer en meer gezien als een basis waarop de onderzoeker verder kan en moet bouwen. De vraag is echter hoe lang dat nog zo door kan gaan. De prosopografische

6 H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en zeventiende eeuw* (Dieren 1984).

7 M. van der Bijl, *Idee en interest. Voorgeschiedenis, verloop en achtergronden van de politieke twisten in Zeeland en vooral in Middelburg tussen 1702 en 1715* (Groningen 1981).

8 L. Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad, Hoorn 1700-1780* (Den Haag 1985); M.R. Prak, *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad, Leiden 1700-1780* (Den Haag 1985); J.J. de Jong, *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad, Gouda 1700-1780* (Den Haag 1985).

9 S. Zijlstra, *Het geleerde Friesland - een mythe? Universiteit en maatschappij in Friesland en Stad en Lande ca. 1380-1650* (Leeuwarden 1996); K.W.J.M. Bossaers, 'Van kintsbeen aan ten staatkunde opgewassen'. *Bestuur en bestuurders van het Noorderkwartier in de achttiende eeuw* (Den Haag 1996).

10 Het boek van Zijlstra over studenten uit Friesland en Groningen, is hier een voorbeeld van. Wel biedt het een schat aan gegevens over de individuele personen.

11 Joop de Jong, 'Prosopografie. Een mogelijkheid. Eliteonderzoek tussen politieke en sociaal-culturele geschiedenis', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 111 (1996) 215.

methode heeft veel potentieel, zeker als de gegevens uit andere bronnen worden aangevuld. Maar het is en blijft 'monnikenwerk'.¹²

Recent onderzoek

Joop de Jong is een van de historici die verantwoordelijk is voor de bekendheid van de prosopografie in Nederland. Hij promoveerde in 1985 op de klassiek geworden studie naar de regenten van Gouda. Nog altijd publiceert De Jong regelmatig op het gebied van elite-onderzoek en prosopografie. "Het belangrijkste voordeel van de prosopografische methode is de betrouwbaarheid ervan", zegt hij stellig. "Lange tijd werden uitspraken over bepaalde groepen steeds gebaseerd op beperkt onderzoek, of een enkele *case-study*. Maar als je uitspraken over een collectief wilt doen, moet je ook het collectief bestuderen. Pas dan hebben je uitspraken een meer algemene geldigheid."

Andere historici delen deze visie. De Friese historicus Samme Zijlstra publiceerde vorig jaar een studie naar studenten uit Friesland en Groningen tussen 1380 en 1650. Yme Kuiper promoveerde in 1993 op een lijvige studie naar de Friese adel in de negentiende eeuw.¹³ Beiden maakten gebruik van de prosopografische methode, met dezelfde gedachte in het achterhoofd als De Jong. "Ik wilde iedereen binnen de onderzoeksgroep te pakken krijgen", verklaart Kuiper. "De prosopografie biedt de mogelijkheid om dingen te zeggen over de groep als geheel en geeft dus een oplossing voor het probleem van de representativiteit. Zeker als je met een kleine, overzichtelijke groep als de Friese adel werkt."

De onderzoeksgroep van Zijlstra daarentegen, was niet klein en overzichtelijk, maar juist enorm groot. "Het ging om zeker 5000 tot 6000 mensen. Die kun je onmogelijk allemaal afzonderlijk nagaan", licht hij toe. "Daarom leek prosopografie de aangewezen methode, omdat je daarmee algemene constateringën kunt doen over de hele groep." De historici zijn zich echter terdege bewust van de vele bezwaren van de collectieve biografie. Het goed integreren van de onderzoeksgroep in de maatschappij en het verzamelen van voldoende gegevens zijn van groot belang. "De kritiekpunten zijn reëel", zegt De Jong. "Maar tegelijk is het vaak minder van toepassing op de methode zelf, als wel op de toepassing ervan. Je moet het zien als een aanbeveling tot het doen van beter onderzoek."

Hij benadrukt dat het vaak niet mogelijk is om voldoende gegevens te achterhalen. "Lacunes zijn onvermijdelijk, vooral als je onderzoek doet naar de Middeleeuwen, of de armen in de samenleving", weet De Jong. "Toch is het dan nog altijd beter je uitspraken te baseren op twintig, dan op twee procent van

12 De Jong, 'Prosopografie, een mogelijkheid', 215.

13 Yme Kuiper, *Adel in Friesland 1780 - 1880* (Groningen 1993).

het totaal. De uiteindelijke uitkomsten zijn natuurlijk wel anders dan wanneer je meer gegevens had kunnen achterhalen. Maar wat is het alternatief?"

Daarmee is Zijlstra het roerend eens. Bij zijn onderzoek naar studenten uit vroeger tijd, stuitte hij op een schreeuwend gebrek aan bronnen. "Dat heeft de nodige problemen opgeleverd", geeft hij toe. "Uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, die ik onderzocht, zijn nu eenmaal niet zo vreselijk veel gegevens beschikbaar. Je hebt geen gepubliceerde stambomen, geen biografietjes om op terug te vallen. Ik had soms niets anders om mee te werken dan de basisgegevens uit de matrikels."

Gelukkig wist Zijlstra toch van 60 tot 70 procent van de studenten aanvullende informatie te achterhalen, al was dat bij de een meer dan bij de ander. "En juist door het gebruik van prosopografie hoef je niet alles te weten", stelt hij. "Het ontbreken van gegevens bij de een, kun je opvangen met gegevens over een ander. Je kunt toch uitspraken doen over de groep als geheel."

Zijlstra en Kuiper beschouwen de prosopografie echter niet als zaligmakend. "Prosopografie is vooral een goede manier om grote onderzoeksgroepen toegankelijk te maken", denkt Zijlstra, "maar toch levert het niet altijd evenveel op. Het is niet zo'n wondermiddel als men vaak wel denkt. Dit onderzoek bijvoorbeeld, was een heidens karwei. Op een gegeven moment zijn je vier jaren voorbij en moet je ophouden met zoeken. Goed prosopografisch onderzoek kost jaren en jaren. Die tijdsinvestering wordt vaak onderschat."

Kuiper gaat nog een stapje verder in zijn oordeel. Hij wil prosopografie vooral zien als een aanvullende methode van onderzoek. "Misschien moet je het zelfs zien als een onderzoeks-stadium, een eerste terreinverkenning. Maar om echt zinnige conclusies te kunnen trekken moet je meer doen, meer contextualiseren", benadrukt Kuiper. "Als dat niet mogelijk is, dan moet je je als onderzoeker terdege bewust zijn van de beperkingen van je werk." Hij is van mening dat prosopografie vooral de suggestie van volledigheid biedt. "Een soort methodische stoerheid", zegt hij. "Prosopografisch onderzoek immuniseert de kritiek. Je hebt immers zoveel aspecten bekeken, meer valt er niet uit te zoeken. Tenminste, die indruk wek je. Ik twijfel er trouwens wel aan hoor, je kunt immers maar een beperkte hoeveelheid criteria verwerken. Er is altijd meer."

En daarmee openbaart zich het grote struikelblok van de prosopografie. De methode vreet tijd. Een praktisch probleem dat steeds nijpender wordt. Want hoewel de computer steeds meer doordringt tot het historisch onderzoek, wordt tegelijk de beschikbare onderzoekstijd verder bekort. "En wie kan zich dat nu nog permitteren", vraagt De Jong zich af. "Studenten moeten snel afstuderen, AIO's snel promoveren. En ook een gevestigde onderzoeker kan niet vijf jaar het archief induiken. Dat past niet in het huidige onderzoeks-output regime."

Sommigen hopen dat het oprukkende computergebruik uitkomst zal bieden. De Jong gelooft daar echter niet in. "Het gevaar bestaat zelfs dat de computer het onderzoek gaat leiden. In Duitsland zijn ze bijvoorbeeld bezig met enorme bestanden met wel 800.000 data. Maar dan vraag ik me af: is dat nou nodig? Waren 700.000 data niet genoeg geweest en wat is de meerwaarde van 900.000.

Voor je het weet schiet het analytische deel van het onderzoek erbij in. Wat het apparaat kan, dat wordt gepresenteerd als het onderzoek."

Kuiper is het roerend met zijn collega eens. "Ik werkte nog met fiches en dat heeft me dan ook jaren gekost", zegt Kuiper. "De computer brengt daar natuurlijk verandering in: je kunt veel meer aan, maar tegelijk bestaat het gevaar dat je in categorieën-onderzoek vervalt. Geschiedenis is geen sociologie. De kleuren en stemmen uit het verleden, daar gaat het om. En die vang je niet in een tabel."

De onderzoekers geloven dan ook niet dat de computer het prosopografisch onderzoek kan redden. "Het blijft tijdrovend", benadrukt De Jong. In het huidige onderzoeksklimaat ziet hij voorlopig geen verandering komen. Dan is alleen teamwork een oplossing, bij gebrek aan beter. Want ondanks bezwaren en de grote tijdsinvestering blijft De Jong de prosopografie als een van de meest vruchtbare historische onderzoeksmethoden beschouwen. Mits bekende knelpunten ondervangen worden natuurlijk. De Jong: "In dat geval zijn de reële risico's vrij klein en de winst is groot."